
Jasna TURKALJ

Izvorni znanstveni rad

Hrvatski institut za povijest,
Zagreb

PRAVAŠKI POKRET U BRINJSKOM KRAJU 1880-ih GODINA

Tijekom 1880-ih tri je puta puk brinjskoga kraja birao svojega saborskoga zastupnika i tri je puta izabrao pravaša Milana Pavlovića. Bio je to jedini izborni kotar koji je Stranka prava uspjela ponovno osvojiti u Ličko-krbavskoj županiji na izborima 1887. koji su provedeni pod iznimno jakim pritiskom režima bana Károlya Khuena-Hédrváryja. Ovaj rad pokušat će utvrditi tko su bili glavni pristaše, agitatori i sljedbenici Stranke prava te upozoriti na glavne razloge, zapravo na niz okolnosti zbog kojih birači i izbornici brinjskoga kraja pristaju uz pravaštvo, napose u vrijeme bana Khuena, kada je pristajanje uz “prevratne” i “veleizdajničke” ideje vrlo često značilo izlaganje represiji i ugrožavanje egzistencije.

Ulaskom Brinja i cijele Vojne krajine u sastav Banske Hrvatske 1881., politika utemeljena na nauku Ante Starčevića dobiva istaknuto mjesto u javnom životu. Saborski izbori u travnju 1883., prvi nakon utjelovljenja Krajine 1881. godine Banskog Hrvatskoj, kao i oni sljedeće 1884. godine te naročito 1887. Kada je Khuenov režim uspio slomiti opoziciju, potvrđuju zaključak koji je pravaško glasilo *Sloboda* donijelo uoči travanjskih izbora: “Brinjski narod jest već sam po sebi stranka prava”.¹ Prema svemu sudeći, prometna i gospodarska povezanost i upućenost brinjskog kraja na Senj, koji je već od obnove političke djelatnosti Stranke prava 1878. smatran glavnim i najjačim pravaškim uporištem u Primorju utjecale su i na prodor pravaških ideja u Brinje i okolicu. U tim uvjetima zacijelo treba promatrati i činjenicu da je vođa brinjskih pravaša i kandidat Stranke prava na izborima 1883. bio upravo mladi trgovac iz Križpolja Milan Pavlović². On je poslovno, ali i rodbinski vezama bio pove-

1 Izorno kretanje po Krajini, *Sloboda*, 11.3.1883./30.

2 Milan Pavlović rođen je oko 1858. godine. Otac mu je bio trgovac i član Komisije Krajiškog investicijskog fonda Anton Pavlović. Nakon završetka ekonomske škole (Trgovačke akademije) u Beču, Milan Pavlović se vratio u rodno Križpolje, gdje je uspješno vodio trgovinu i povećao gospodarstvo.

zan sa Senjom. Prvi konkretniji podaci o djelovanju Stranke prava u brinjskom kraju su iz sredine 1882. godine, kada je Vladi u Zagreb stigla prva, i to anonimna prijava protiv pristaša "prevratne stranke" u Brinjskom kotaru. Kao vođa pravaša u anonimnoj tužbi navodi se trgovac Milan Pavlović iz Križpolja, sin Antona Pavlovića, također trgovca i ujedno "pokrovitelja prevratne stranke". Kao pristaše Stranke prava ističu se dvojica učitelja, Anton Magdić iz Križpolja, koji je i dopisnik pravaške *Slobode* i Petar Fabiani iz općine Brinje te četvorica svećenika: tridesetogodišnji župnik u Jezeranama Lovro Vidas rodom iz Hreljina, tridesetšestogodišnji župnik Ivan Lenac podrijetlom iz Senja, koji je, navodi se, i vođa pravaša u općini Brinje, zatim župnik Anton Matošec, rođen u Selima u Zagorju 1821. godine, u Lipicama općine Jezerane četrdesetogodišnji župnik Petar Sabljak rodom iz Rakovice. U Jezeranama uz pravaše pristaje i Anton Vuković, satnik u miru i načelnik. Od trgovaca navode se Mikica (Nikola) Spraic i Eugen Fabiani iz Brinja, dok u općinama Krivi Put i Sv. Jakov³, osim bivšeg bilježnika Juriše Perpića (Prpića- op. J.T.), nitko drugi ne pristaje uz Stranku prava. Naime, navodi se u pismu, tamo nema takozvane inteligencije. Također se ističe da Stranka prava u Drežnici nema nijednog pristaše.⁴ Već su i ovi prvi podaci navijestili da je u brinjskom kraju pravaška misao znatno prihvaćena među katoličkim svećenstvom i trgovcima. Od razloga koji stanovnike toga kraja dovode u pravaški tabor treba istaknuti činjenicu da je svećenstvo Senjske biskupije živjelo u lošim materijalnim uvjetima i bilo je slabo plaćeno,⁵ zatim gospodarsko propadanje Senja i jadranskih luka nakon gradnje željezničke pruge Karlovac-Rijeka 1873., a time i nazadovanje tradicionalnog cestovnog prometa robe između kontinentalnog zaleđa i jadranske obale. To je najviše pogodilo trgovce,

Bio je oženjen Ružicom "vatrenom domorotkinjom" iz senjske brodovlaničke obitelji Bronzini. Nakon Ružičine smrti na porodu, Milan Pavlović se drugi put oženio Križevčankom Ljubicom s kojom je imao dvoje djece. KRAPAN, Stjepan, Brinjski kraj u prošlosti i sadašnjosti – prilozi za monografiju, Zagreb, 1995., 39.-40.; VALENTIĆ, Mirko, Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881., Zagreb, 1981., 263.; Novice, Sloboda, 29. 1. 1882./13.; Priposlano, Sloboda, 28. 2. 1883./25.; Izborna kretanje po granici, Sloboda, 11. 3. 1883./32.; Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Predsjedništvo Zemaljske vlade (dalje: PrZV), kut. 179., br. spisa 2958.-1882.

- 3 Ove dvije općine bile su 1883. uključene u izborni kotar s biralištem u Brlogu.
- 4 HDA, PrZV, kut. 179., br. spisa 2958. - 1882.; Bogović, Mile, "Povijest visokoškolske izobrazbe u biskupijama senjskoj i modruškoj ili krbavskoj" u: Visoko školstvo na području Riječko-senjske metropolije, Spomenica (ur. Mile Bogović), Zagreb - Rijeka, 1999., 77., 58., 62., 70. (podaci o godini i mjestu rođenja navedenih svećenika)
- 5 Pravoslavno pučanstvo i svećenstvo, Pozor, 27. 6. 1883./146.

ali i mnoge obrtnike i kirijaše Like, koji su prevozili robu prema obali. Na gospodarsko stanje brinjskoga kraja utjecalo je i stanje Lujzinske ceste u vezi kojeg je pravaški zastupnik Andrija Valušnik⁶ interpelirao vladu na sjednici početkom 1879. godine. Interpelacija se odnosila na održavanje te ceste, koja je uz željezničku prugu Karlovac- Rijeka predstavljala jedinu vezu kontinentalne Hrvatske s Primorjem te je stoga bila od životne važnosti za stanovništvo tih područja. Posebno je Valušnik istaknuo potrebe manjih trgovaca kojima je željeznica bila preskupa, pa su se orijentirali na prevoženje svojih proizvoda na tržište Lujzinskom cestom, a ona je "potpuno rastrovana i zapuštena" i stoga zahtijeva hitan popravak. Odgovor bana Ivana Mažuranića i Jovana Živkovića na Valušnikovu interpelaciju jasno je upozorio na negativne posljedice nagodbenog sustava u Hrvatskoj, koje su se izravno odražavale na položaj, odnosno propadanje stanovništva. Naime, vlade Ugarske i Hrvatske nisu se mogle složiti o tome u čiju nadležnost spada održavanje Lujzinske ceste, a dok se sporno pitanje ne riješi preko kraljevinskih deputacija, nije se namjeravalo ništa poduzeti.⁷ Uz sve navedeno, širi slojevi pučanstva svakim su danom bili u sve težem materijalnom položaju zbog poreznog pritiska te prisilnog utjerivanja poreza.

Na teško stanje puka toga dijela bivše Krajine bana Ladislava Pejačevića upozorio je prigodom puta po Gornjoj krajini u lipnju 1882. upravo Milan Pavlović u pozdravnom govoru u Križpolju. Opisujući banu stanje u Gornjoj krajini, Pavlović je istaknuo da je narod svaki dan sve siromašniji, pa premda je oskudica u novcu i hrani očita u cijeloj Hrvatskoj, najteže je ipak između Kleka i Velebita. Govoreći o uzrocima takvog stanja, budući zastupnik brinjskog izbornog kotara u Hrvatskom saboru, navodi oštru klimu koja je dodatno pogoršana od "dušmanske ruke" jer je ogolila brda te klimu "nenaravnom" učinila. Također je istaknuo golemu "štibru" kao "upravo bič Božji" i njezino bezobzirno utjerivanje. "Toga radi usudjujem se staviti preuzvišenosti Vašoj u ime naroda krajiškog naročito u ime pučanstva kotara brinjskoga na srce, da nastojite umanjiti doista nesnosnu štibru, a osobito molim, da se bezobzirnim ućeravanjem štibre narod nemeće na prosjački štap". Još Pavlović banu na srce stavlja da što prije pozove u Sabor "krajiške Hrvate" da bi štitili prava i teritorijalnu cjelokupnost Kraljevine Hrvatske i da nastoji "da izčeznu imena ostalih hrvatskih provincijah, Dalma-

6 Za saborskog zastupnika A. Valušnik izabran je 1878. u izbornom kotaru s biralištem u Delnicama.

7 *Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, 1878.-1881., I., Zagreb, 1903., str. 134.-135.

Sl. 1
Ante Starčević
(Žitnik 1823.-Zagreb 1896.)

cije, Bosne, Hercegovine, Istre, Megjmurja, Rieke itd., koje nam po Bogu, historiji i krvi pripadaju, te koje nam je nasilna dušmanska ruka otela i otimlje, da nam bude, velim, domovina jednim imenom okrštena, a u to ime neka bude pradavna 'Velika kraljevina Hrvatska'.⁸ Na Pavlovićev govor ban Pejačević je odgovorio: "Budite uvjereni da ću braniti hrvatska prava - imajte povjerenja u Vašega bana a kanite se jalove politike".⁹ Da je Gornja krajina, napose slunjsko-ogulinsko i ličko-otočko okružje, bila gospodarski najzaostaliji dio Hrvatske u kojem je vladala velika "materijalna nevolja" isticale su i režimske *Narodne novine*.¹⁰ One su često isticale upravo siromaštvo kao glavni razlog pristajanja naroda uz pravaške ideje Ante Starčevića.

Koliko je Starčević bio cijenjen u narodu, svjedoče mnoge čestitke koje je svake godine u povodu imendana 13. lipnja primao iz raznih krajeva Hrvatske, a koje je pravaško političko glasilo objavljivalo ne navodeći, iz razloga koje su čitatelji mogli i sami pogoditi, imena čestitara. U lipnju 1882. stigla je prvaku Stranke prava čestitka i iz brinjskog kraja:

8 Glas iz Gornje Krajine, Pozdravni govor Milana Pavlovića u Križpolju na bana Pejačevića, Sloboda, 28. 6. 1882./77.)

9 Isto

10 Bivša gornja Krajina i njezini gospodarstveni odnošaji, *Narodne novine*, 25. 8. 1884./195.

Jezerane. U ime pristašah Stranke prava u
Brinjskom kotaru kličem:
Diko naša, otče svih Hrvatah, živio te Bog!

Jasna TURKALJ
**Pravaški pokret
u brinjskom kraju
1880-ih godina**

Vaš osobiti štovatelj.¹¹

Odmah nakon proglašenja izbornog reda za bivšu Krajinu početkom 1883. utanačene su i izložene na uvid izborne listine upravnih općina Drežnica, Jezerane i Brinje. *Narodne novine* pisale su tada, što je prenijela i pravaška *Sloboda*, da kandidat "prorokove stranke", tj. Stranke prava M. Pavlović ima iza sebe samo 3 popa.¹² No, pravaštvo je u Gornjoj krajini bilo mnogo više rasprostranjeno nego što su željeli priznati službeni krugovi. Naime, na izborima u travnju 1883. u Ogulinskom okružju Stranka prava imenovala je četiri kandidata (Brinje, Plaški, Slunj i Švarča), odnosno 44% od ukupno 9 pravaških kandidata postavljenih u cijeloj bivšoj Vojnoj krajini 1883. bilo je iz tog okružja, a dvojica, Grga Tuškan i Milan Pavlović, izabrana su za zastupnike.¹³

Pravaši predvođeni Milanom Pavlovićem razvili su tijekom siječnja agitacijsku djelatnost u cijelom brinjskom izbornom kotaru,¹⁴ jer su se krajem siječnja i početkom veljače u navedenim upravnim općinama provodili izbori izbornika.¹⁵ Prema podacima iz 1882. brinjski izborni kotar, odnosno tri općine tog kotara, imao je 22.160 stanovnika, i to 61,7% katolika i 38,3% pravoslavnih stanovnika.¹⁶ U Brinju su katolici činili većinu sa 5447 prema 4775 pravoslavnih, dok je općina Jezerane gotovo isključivo bila nastanjena

11 Sloboda, 16. 6. 1882./72.

12 Novice: Izborni pokret u Krajini, Sloboda, 21.1.1883./9.

13 O izborima 1883. na području bivše Vojne krajine opširnije vidi: PAVLIČEVIĆ, Dragutin, Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj, Zagreb, 1980., str. 100.-110.; TURKALJ, Jasna, "Stranka prava i izbori za Hrvatski sabor na području bivše Vojne krajine 1883. godine", Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, 2004., br. 3., str. 1013. - 1037.

14 Izborni kotar s biralištem u Brinju obuhvaćao je upravne općine Brinje, Jezerane i Drežnica.

15 Što se izbornog postupka tiče, i za bivšu Krajinu vrijedio je izborni zakon donesen za Bansku Hrvatsku 15. srpnja 1881., osim u pitanju izbornog cenzusa koji je za izbornike gradskih općina smanjen sa 15 na 10 for. izravnog poreza, a u seoskim općinama za izbornike posjednike sa 50 i 30 for. na 25 i 15 for., a za birače posjednike sa 5 na 3 for. Obrtnici, trgovci, brodograditelji i činovnici gospodarskih, šumarskih i novačanih zavoda morali su u Hrvatskoj, da bi obavljali neposredno izborno pravo, plaćati 30 for., a u bivšoj Krajini 20 for. izravnog poreza. Izborno pravo za stanovnike gradskih općina bilo je samo neposredno, dok su stanovnici seoskih općina to pravo obavljali posredno i neposredno. Prema § 16 izbornog zakona iz 1881. svaka skupina od 50 birača (to su oni koji izborno pravo ostvaruju posredno) bira između popisanih birača dotične općine jednog izbornika, koji s neposrednim izbornicima bira narodnog zastupnika.

16 HDA, PrZv, kut. 170., br. spisa 3496/Pr-82.

katolicima sa 8211 katolika prema 5 pravoslavaca. Općina Drežnica bila je gotovo isključivo naseljena pravoslavnim stanovništvom, odnosno od ukupno 3722 stanovnika te općine samo 13 su bili kataolici.¹⁷

Izbor izbornika u općini Brinje održan 3. veljače 1883. pokazao je da uz Stranku prava pristaje većina brinjskih birača, ali također odlučnost Vlade i političkih oblasti da po svaku cijenu spriječe pobjedu pravaša. Uz stalnu opasnost od sukoba suprotstavljenih strana među masom okupljenog naroda i u prisutnosti oružnika, izabrani su izbornici. Odmah zatim izbor je i poništen zbog tobožnjeg pritiska članova Stranke prava na birače. Izvještavajući 12. veljače 1883. Stol sedmorice o poništenju izbora 3. veljače kotarski predstojnik Slavoljub Jansa navodi da su se pravaši potrudili da u Brinje, osim oko 700 birača, dođu i svi odrasli muškarci koji u tom trenutku "nisu u svietu na zaradi" s namjerom da izazovu sukob, a prijetilo se i kamenjem i paležom. Izvještavajući o pravaškoj propagandi, Jansa ističe da je Stranka prava u lakovjernu masu naroda "nečuvene stvari proturila", pa tako i vijest "da je prorok David Starčević od ruskoga cara sto hiljada vojske dobio, a ta da je na granici magjarskoj u tu svrhu da magjare potuče, a u korist našega cara, koga narodna stranka kao prijateljica magjara ne štiti".¹⁸ Opis zbivanja 3. veljače u Brinju objavila je i *Sloboda*.¹⁹ *Slobodin* dopisnik, između ostalog, ističe da nije bilo nikakve potrebe pozivati žandare na izbor, jer kod naroda nije bilo nikakvog oružja, pa čak ni batine te nije prijetila opasnost od sukoba. Željelo se, ističe dopisnik, na taj način izvršiti pritisak na narod da ne bi "složno i po svojoj volji" glasovao. Nekolicinu "slabićah" koji "domovinu izdadoše" narod je pozdravio fućkanjem, ismi-javanjem i zviždanjem, a spriječen je i pokušaj žandara da u zatvor odvedu Ivicu Jandrića zbog tobožnje tučnjave. Ovaj incident zamalo je završio pucnjavom, jer su žandari ubacili patrone u puške i uperili ih prema okupljenom pučanstvu. No, nakon upozorenja Ilije Orlića i Ivice Pavlaka, vjerojatno birača, da tu "ne ima mjesta pucanju i takovom postupku", ipak su se povukli. Nakon ovog "međučina" izbor je nastavljen i završen, a narod je, ističe dopisnik, dobio "izbornike" koje je sam htio". Biranje izbornika u Brinju ponovljeno je 27. veljače 1883. te su ponovno izabrani isti izbornici kao i tijekom poništenog izbora početkom veljače.

17 Isto

18 HDA, PrZV, kut. 170, br. spisa 967./Pr – 1883. (Dopis kr. kotarskog ureda u Brinju od 12. veljače 1883. Stolu sedmorice.) U spisu pod brojem 976/Pr-1883. nalazi se više dokumenata koji se odnose na izbore u brinjskom izbornom kotaru.

19 Izborna kretanje po Granici, *Sloboda*, 14. 2. 1883./19.

Stranka prava razvila je živu agitaciju računajući i na glasove izbornika iz Drežnice. Naime, s obzirom na malo izbornika u brinjskom izbornom kotaru, svaki glas bio je iznimno važan i to je, kao što ćemo vidjeti, pokazao rezultat izbora u travnju 1883. Biranje izbornika u Drežnici održano je 31. siječnja bez ikakvih incidenata i pritisaka, a do 4. veljače, ističe kotarski predstojnik Jansa, nije bilo nikakvog kolebanja među pučanstvom te općine. Budući da se narod u većem broju okupljao jedino nedjeljom u crkvi, došao je i Milan Pavlović 4. veljače 1883. u Drežnicu u pratnji sitničara Ferde Sertića i još dvojice pristaša te je iznio svoj program. Nakon toga je šezdesetpetogodišnji starac, općinski vijećnik u Drežnici, Miladin Maravić uzviknuo: "Tko se Bogu moli i krsti, neka bira Milana Pavlovića", zbog čega je noću 5. na 6. veljače uhićen i tajno odveden u zatvor.²⁰ Drežničani, njih oko 200, tražili su od kotarske oblasti i kotarskog suda da se M. Maravića, uz njihovo jamstvo, pusti iz zatvora, a kad njihovoj molbi nije bilo udovoljeno, obratili su se brzojavom i samom banu Pejačeviću. Nije poznato što je ban odgovorio, no Maravić je pušten iz zatvora, a pravaško glasilo navodi da ga je čak "zloglasni Čuić" dopratio do kuće, "misleći, bajage, da će se tim narodu omiliti".²¹

Prema iskazima svjedoka, u istrazi koju je proveo tajnik Čuić, Pavlović je govorio Drežničanima o državnim i općinskim teretima koji se stalno povećavaju, o šumama koje su loše podijeljene i u koje narod ne smije tjerati stoku te je isticao da je uz cara i da neće narod izručiti Mađarima kao što to radi Narodna stranka. Miladin Maravić zaprijetio je četvorici izbornika izabраниh 31. siječnja u općini Drežnici da moraju glasovati za Milana Pavlovića. Osim pred crkvom, Pavlović je svoj program tumačio i u trgovini sitničara Nikole Maravića. Da su, uz šume, porezi na kojima su pravaši temeljili svoju propagandu bili goruće pitanje na bivšem krajiškom području, svjedoči i podatak da je samo od razvojačenja 1873. do 1877. porezno opterećenje stanovništva u nekim općinama Gornje krajine poraslo čak 270%.²² Razumljivo je da je i sitničar Ferdo Sertić, znajući što narod najviše tišti i čega se boji, obraćajući se Drežničanima, govorio o novim porezima koji će biti uvedeni, između ostalog, i na neudane žene od 5 for., na par volova od 8. for. itd.²³ Na pra-

20 HDA, PrZV, kut. 170., br. spisa 976/Pr-1883. (Prijepis dopisa kr. kotarskog ureda u Brinju upućenog 10. veljače 1883. kr. kotarskom sudu u Brinju.) Izborni kretanje po Granici, *Sloboda*, 21. 2. 1883./22.

21 Izborni kretanje po Granici, *Sloboda*, 21.2. 1883./22.

22 VALENTIĆ, Mirko, Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom, n. dj., str. 315.

23 HDA, PrZV, kut. 170., br. spisa 967. - 1883. (Prijepis dopisa kr. kotarskog ureda u Brinju upućenog 10. veljače 1883. Kr. kotarskom sudu u Brinju.)

vašku agitaciju odgovoreno je uhićenjima glavnih Pavlovićevih “agenata” u brinjskom izbornom kotaru, i to Ivica Javora, Nikole Hajduka, Vuje Smiljanića²⁴ te seljaka iz Prokika Milana Rajačića, koji je agitirao pred pravoslavnom crkvom u Lučanima.²⁵ Službeni dopisi iz Brinjskog kotara kao glavnog Pavlovićeva “korteša” spominju Ivicu Javora, bivšeg podčasnika, za kojeg Jansa navodi da je prešao u pravaški tabor jer mu je zbog prijevare, u siječnju oduzet posao pobiranja izvanrednog poreza od pića za općinu.²⁶ Prema podacima iz službenih izvještaja, može se zaključiti da je Milan Pavlović bio vezan i poslovnim interesima s nekolicinom pravaških pristaša i agitatora. Kao Pavlovićev “agent” i poslovni “ortak”, navodi se “drvotržac” i krčmar iz Kamenice Ivo Borić i tri lugara - Ivo Borić iz Kamenice, Joso Borić iz Jezerana te Galetić iz Brinja, koji tajno podupiru “oba ortaka”, i to “ne samo u poslovima spekulacije već sad i agitacije”. Navedeni lugari uživaju potajnu pomoć i nadšumara imovne općine u Ogulinu Zubundžije, koji je šogor Milana Pavlovića. Kao treći “ortak” trgovcima Boriću i Pavloviću navodi se već spomenuti Miladin Maravić iz Drežnice. U izvještaju pod tajnim brojem 8 kotarskog suda u Brinju od 8. veljače 1883. upućenom povjereniku ogulinske imovne općine i okružnom upravitelju Gjuri Stipetiću ističe se da navedene osobe samovoljno, “po svom ćefu”, raspolažu šumama i na taj način imaju velik utjecaj na narod iz općina Jezerane, Brinje i Drežnica. Te lugare, napominje se u izvješću, trebalo bi premjestiti.²⁷ Uoči izbora bivšu je Krajinu preplavila proklamacija, odnosno pjesma “Vila krajišnikom u oči saborskih izbora god. 1883.”

Vila krajišnikom u oči saborskih izbora god. 1883.

Gdje ste sada sokolovi sivi
Gdje ste sada, jeste li mi živi ?
Jeste l' možda krila pogubili
I u crno svi se već zavili ?
Sramota bi to do Boga bila,
Da vam sada omalakšu krila !

24 Isto (Dopis S. Janse vladinom odjelu za unutarnje poslove 12. 2. 1883.); Izborna kretanje po Granici, Sloboda, 21. 2. 1883./22.

25 HDA, PrZV, kut. 170., br. spisa 1045.-1883.

26 Isto

27 HDA, PrZV, kut. 170., br. spisa 976. - 1883. (Osim u izvještaju Kotarskog suda u Brinju, spomenuti lugari navode se u Jansinu izvješću banu od 14. 2. 1883.); 1233.-1883.

Na noge se, kralj vas eto zove,
Kralj vas zove na ustava polje,
Pa da vidi znate li na tome,
Ko što nekad znaste na bojnome,
Ubrati si vienac-lovorike
Biti roda, bit potomstva dike !
Širte ruke, bacajte okove,
Nedajte se sapeti u nove.
Do vas stoji, kako da vam bude,
Do vas stoji da birate ljude
Ne vladine, nit vladi po volji,
Jer okovi doći će još gorji.
Ta slavna je vaša prošlost bila,
Može l' kom to još zapjevat vila ? !
Krajišniče ! evo ti radosti,
Kralj ti veli : rob si bio dosti !
Bud slobodan i vidaj si rane,
Luč si pali, sreće kuj si dane !
Tereti su vaši preogromni
Domoljuba svud progoni,
Koji radi i od zla te brani.
Vam u domu da s' Magjar nebani !
Dok on puni s' vašim novcem žepa
Vaša djeca gola, gladna štrepe !
Što šutite sokolovi sivi ?
Jeste l' mrtvi ili ste mi živi,
Il ste drugoj privolili vili,
Da vas brani ona svoji krili.
U to doba spavati netreba
Jer vrag veće svud za vami vreba.
Slušaj dakle posestrimo vilo,
Što čutimo a što mi slutimo.
Slušaj dakle, saslušaj nas milo,
Što za žrtve mi naše patimo.
Pa tko da nam naše rane vida ?
Izdajica – straga i sa prida !
Naši jadi veselja ne znadu
U ranah se srdce raztvorilo !
Podnašajuć vječitu nepravdu
Sa nesloge. Nigdje je nebilo !
Samo složno branismo Austriju
Njena hvala ? Magjari nas biju.
Kad su Švabe nama okom migli
Da s' borimo i krvcu ljevamo,
Sve s ognjišta svoga bi podigli,

A za plaću što mi dobivamo ? !
Magjar goso sad nam na ognjištu.
Mi plaćemo tužni na poprištu.

Ponosna je naša prošlost bila.
A sad vele da smo bili ? - luda !
Austrija bi davno svila krila,
Da mi nismo pomagali svuda.
Jelačica nama više nije !
Zato s` Magjar nama u brk smije.

Po sto puta varani smo veće,
U stisci nam svašta obećaju.

Poslie čina hajd s nami na smeće,
Pak ni k caru doći nam nedaju,*
Koji viernost cienit našu znade
I budućnost bolju da nam dade.

Kralj nam želi naplatiti trude,
On nam veli : sad slobodan budi !
Pa u sabor biraj one ljude,
Kom s` poznati tvoji težki trudi,
Da za viernost i junačtvo tvoje,
Buntovnici teb pravdu nekroje.

Nam se veli : ti si crnac bio,
Zato na križ Magjari te meću,
Ta on radit oto ne bi smio,
Da su ljudi čestiti u vieću.
Neb nas dali Magjaru u ruke,
Da nas meće po volji na muke.

Već je doba, da tako nebude,
Zato leti k Velebitu vilo,
Pa nežali ni k Zemunu trude,
Ljubi, grli, nebil sloge bilo.
Nek krajišnik bez razlike vjere
Lovor vienac u saboru bere !

Vlade glade samo sebi bradu,
Kad narod. . . . ti znadu.

*) Krajiške deputacije god. 70 : 77.
Izvor: *Pozor*, 23. 3. 1883./68.

U brinjski izborni kotar proklamacija je donesena iz Karlovca, gdje je među krajiške trgovce i seljake, unatoč zabrani, dijeljena na sajmu. U Jezerane je iz Karlovca cijeli snop donio Mesić (vjerojatno Petar Mesić, sitničar iz Jezerana - op.

J. T.) te je primjerke dijelio u gostionicama u Josipdolu i Jezeranama. Kao širitelj navedene proklamacije spominje se i jedan seljak koji je za trgovca Paju Ladjevića gonio konje iz Karlovca u Brinje.²⁸ Podaci o širenju proklamacije "Vila krajišnikom" zanimljivi su, jer pokazuju kojim su se sve načinima u to vrijeme širile političke ideje. Također upućuju na mogućnost da je pravaštvo u unutrašnjosti bivše Hrvatske krajine poticaje moglo dobivati ne samo iz Senja, nego i s druge strane, iz Karlovca. Još prije samog izbora za Hrvatski sabor, kada je već bilo sigurno da će Pavlović biti izabran, brinjski kraj je platio "harač" za njegovu pobjedu. Odlukom ministra komunikacija spriječen je početak gradnje ceste iz Bosne prema Brinju i Jezeranama, za čiju su gradnju već bila odobrena sredstva te je odlučeno da se utvrdi nova trasa "pustarom put Dabra". Time su dvije navedene općine izgubile "svu nadu bolje budućnosti - jer se cesta uklanja pučanstvu, a vrletnimi i pustošnimi klanci vere se mnogo i mnogo skupljim nenepučenim pravcem".²⁹ Na dan izbora kotarski predstojnik Jansa pozvao je u Brinje jednu satniju Otočke pješačke pukovnije opravdavajući to prisutnošću više od 600 nebirača iz općina Brinje, Jezerane, a posebno iz Drežnice. To se, ističe Jansa u izvještaju banu Pejačeviću, pokazalo opravdanim zbog dolaska poznatog "vatrenog narodnog zastupnika" Davida Starčevića na biralište. Od 97 upisanih izbornika, na biralište ih je došlo 93, od kojih je M. Pavlović dobio 49 glasova, a njegov protukandidat umirovljeni satnik Mile pl. Drakulić 44 glasa.³⁰ Budući da je 95,88% izbornika glasovalo, brinjski izborni kotar imao je najveći odziv izbornika na cijelom bivšem krajiškom području.³¹ Nakon izbora Milan Pavlović, Ladislav Krajač i David Starčević "uz liepu kitu Senjana i Senjankih" otputovali su u Senj, gdje su svečano dočekani.³² Put Davida Starčevića po Gornjoj krajini u vrijeme izbora potvrđuje da je bio veoma ugledan među narodom brinjskoga kraja te je njegov dolazak na birališta u Brlogu i Brinju znatno utjecao na izbornike. O Davidovu boravku u Brlogu i Brinju za vrijeme izbora *Sloboda* je pisala:

28 HDA, PrZV, kut. 170., br. spisa 1089. - 1883., 1365. - 1883., 1436. - 1883.

29 Tko će krajinu zastupati?, Pozor, 16. 4. 1883./87.; Navedenu cestu u agitaciji koristili su i pristaše Narodne stranke koji su tvrdili da su Milan i Ante Pavlović spriječiti njezinu gradnju. Vidi: Izbor narodnog zastupnika, Sloboda, 4. 5. 1883./53

30 HDA, PrZV, kut. 170., br. spisa 1709. - 1883.; kut. 242., br. spisa 1457. - 1884.

31 HDA, PrZV, kut. 242., br. spisa 1457./ 1884.

32 Dr. David Starčević u Senju i Krajini, Sloboda, 23. 5. 1883./61.; Vidi: PAVLIČEVIĆ, Dragutin, "Senj u narodnom pokretu godine 1883.", Senjski zbornik, VIII, 1980., 35-36.

“Jest to je bilo slavje u pravom smislu rieči, jer je sav narod na noge ustao i htjeo vidjeti, porazgovarati se i rukovati sa dičnim sinom kršne Like. ... Ovdje pako sgrnu se narod oko dr. Davida kao oko spasitelje, sve mu ruke pružalo, sve ga blagoslivljalo, svatko se htjeo s njime porazgovarati i bratski izlubiti. ‘Bog Vas živio gospodine, bog će Vam platiti, jer se Vi za nas sirotinju zauzeste, ustrajte i računajte na nas’, govorio je narod dr. Davidu Starčeviću.... I u Brlogu i u Brinju na samom biralištu vriedila je rieč Davidova više, nego li ona satnija vojnikah i bezbroj žandarah, vriedila je više, nego li molbe, grožnje, kazni i obećivanja kotarskih predstojnikah i i ostalih činovnikah. Samo dr. Davidu imade se zahvaliti, što su izbori u ovih dvih kotarih mirno prošli, jer kad nisu pomogle rieči i nagovori službenih osobah, dr. David je znao jednom rieči narod umiriti. Narod, *jedne i druge vjere*, natijskao se u tom, da iskaže čim veće povjerenje prema dr. Davidu, moleć ga, neka pazi, da ne bi prevareni bili. Koje slavje, koja radost u narodu kad je uspieh izbora proglašen bio! ‘Evo Vam, papa naš mili, kršna dva momka u pomoć, oni će Vam pomagati, a Vi pazite na nje’, govorio je narod dr. Davidu pokazujuć na novo izabrane zastupnike: Krajača i Pavlovića. Kad se dr. David oprštao sa narodom, odlazeć u pohode prijateljem u Senj, klicao mu je narod živio, blagoslivljajuć i zemlju po kojoj hoda”. Na kraju članka ističe se da dr. David mora biti zadovoljan jer se u Brlogu, Brinju i Senju uvjerio “da narod ne zna za drugu stranku, nego za stranku prava i da sav narod uz tu stranku pristaje”.³³

Mjesec dana nakon izbora, David Starčević ponovno je došao u Brinje. U pratnji Ante Rogovića, veletrgovca iz Ogulina, došao je na *majales* pravaških pristaša i tom je prigodom potaknuo prikupljanje novca za obnovu frankopanske crkvice na Sokolgradu. Zahvaljujući *Slobodi* koja je izvjestila o tom sastanku na kojem se, kako piše, nazdravljalo Hrvatskoj, Stranki prava, Davidu i Anti Starčeviću, narodu brinjskoga kotara i njihovu zastupniku i na kojem se uopće zabavljalo “baš po hrvatsku” poznati su nam i pravaši koji su činili “veselo društvo”.³⁴ Među davateljima novčanih priloga, koji se navode poimence, ističu se petorica župnika: Ante Matošec (rođ.1821.); Ivan Lenac (rođ. 1846.); Lovro Vidas (rođ.1852.); Josip Sandi (rođ.1839.) i Petar Sabljak (rođ.1842.) te kapelan Rafael Kanoti (rođ.1857.); dva trgovca, M. Pavlović i Eugen Fabiani; jedan sitničar, Jurica Jelačić; dva seljaka, Mate Murković i Ivan Borić; posjednik i mlinar Pave Sertić; posjednik Anton Butković; općinski vijećnik Miladin Maravić; bivši dočasnik Ivica Javor. A za sedmoricu nije bilo moguće odrediti zanimanje, jer nisu upisani

33 Isto.

34 Dopisi, Sloboda, 30. 5. 1883./64.

u izbornu listu brinjskog izbornog kotara za 1884. godinu na osnovi koje je utvrđena profesionalna struktura navedenih pravaških pristaša.³⁵ Prema svim iznesenim podacima, može se zaključiti da su najistaknutiji zastupnici pravaške misli i njezini propagatori u brinjskom kraju bili svećenici, koji su, uz učitelje, bili najbrojniji predstavnici inteligencije na krajiškom prostoru, te trgovci sa znatnim udjelom sitničara. Pobjedu kandidatu Stranke prava M. Pavloviću 1883., uz navedene, donose i izbornici iz redova obrtnika i seljaka. Treba napomenuti da je 1883. Pavlović imao i potporu znatnog dijela pravoslavnog stanovništva u brinjskom kotaru, a neki, kao Miladin Maravić i Nikola Hajduković³⁶, bili su čak zatvarani zbog pravaške agitacije.

I na saborskim izborima 1884. izborni kotar s biralištem u Brinju potvrđuje pravaško političko opredjeljenje.³⁷ Bili su to prvi izbori nakon što je mađarska Vlada odlučivši staviti Hrvatsku izravno pod svoju nadzor, dovela početkom prosinca 1883. za hrvatskog bana Dragutina (Károlya) Khuena Héderváriya sa zadaćom da "pacificira" Hrvatsku.³⁸ Brinjski izborni kotar, koji se protezao na 508,819 km², imao je prema podacima iz 1886. godine 18.848 stanovnika, a u izbornu listinu 1884. bilo je upisano 108 izbornika.³⁹ Na području Ličko-krbavske županije bila su birališta za 11 izbornih kotareva, uključujući grad Senj, a Stranka prava postavila je kandidate u devet⁴⁰, tj. u 82% kotareva te županije. Od devet postavljenih pravaških kandidata, za saborske zastupnike izabrana su četvorica.⁴¹ Dakle, od ukupno

35 Dopisi, Sloboda, 30. 5. 1883./64.; HDA, Unutrašnji odjel zemaljske vlade (dalje: UOZV), kut. 536., br. spisa 12707.- 1884.

36 U članku u Slobodi od 4.5.1883./53. pod naslovom "Izbor narodnog zastupnika", Brinje 25. travnja, navodi se da je zatvoren "krajišnik Nikola Hajduković, pravoslavni". Ne znam je li je riječ o istoj osobi koja se u navedenim službenim dopisima spominje kao Nikola Hajduk.

37 Da bi se olakšala usporedba rezultata na izborima 1884. i 1887., odnosno komparacija regionalne zastupljenosti / rasprostranjenosti Stranke prava, na izbore 1884. primijenjena je upravna podjela iz 1886. godine. Prema toj podjeli Brinje je uključeno u Ličko-krbavsku županiju. Prema podacima iz 1886. od 8 županija, Ličko-krbavska županija bila je 3. po površini (6 271,127 km²), a 7. po broju stanovnika (174.239).

38 STANČIĆ, Nikša, Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20 stoljeću, Zagreb. 2002., str. 193.-194.

39 Brinje P=188.572 km², stanovnika= 8598; Jezerana P= 143.103, stanovnika =6641; Drežnica P=188,575 km², stanovnika = 3609 (žup. Modruško-riječka); *Sbornik zakonah i navedabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1886., Zagreb, 1887., str. 287., 289; HAD, UOZV, kut. 536., br. spisa 12707 (Izborna listina izbornog kotara Brinjskoga od 19. 3. 1884.)

40 Senj, Karlobag, Gospić, Brinje, Brlog, Lovinac, Petrovoselo, Otočac i Perušić

41 U Senju Fran Folnegović, u Karlobagu Fran Pilepić, u Perušiću Andro Bakarčić i u Brinju Milan Pavlović

24 mandata, koliko Stranka prava u konačnici osvaja na tim izborima, 16,66 % izabrano je na području Ličko-krbavske županije.

Stranka prava, kao i 1883., kandidirala je trgovca Milana Pavlovića, koji je ponovno pobijedio. U izvorima nisam uspjela pronaći tko mu je bio protukandidat i je li ga uopće imao budući da tadašnji tisak, ni režimski ni oporbni, gotovo i nije pisao o izboru u tom kotaru. U izbornu listu brinjskog izbornog kotara bilo je 1884. upisano 108 izbornika iz Brinja, Jezerana i Drežnice. Za 61 izbornika uneseni su iznosi izravnog poreza državi, koji pokazuju siromaštvo tamošnjeg stanovništva. Naime, samo devet izbornika plaćalo je porez veći od 30 forinti. Analiza profesionalne strukture izbornika brinjskog izbornog kotara pokazala je da prevladavaju poljodjelci (seljaci) 39%, a slijede javni službenici 21%, trgovci većinom sitničari 10%. Bilo je 8% posjednika, 7,5% umirovljenika, 6,5% katoličkih i 2% pravoslavnih svećenika te 6% krčmara.⁴²

Sve veći broj pristaša Stranke prava među izbornicima brinjskog kotara treba promatrati i u kontekstu postupaka kotarskog tajnika, a potom i kotarskog upravitelja Gjura Čuića. Njegovom zaslugom nisu od kotarske oblasti potvrđeni dva puta uzastopno jednoglasno izabrani općinski načelnik u Jezeranama Pave Sertić i podnačelnik Milan Pavlović zato što su pripadali Stranci prava. Usprkos ogorčenju naroda, Vlada ni uoči izbora nije htjela potvrditi Sertića te je na čelu općine Jezerane ostao njezin povjerenik.⁴³ Kotarski predstojnik Vilim Ansion izvještavajući bana Khuena 26. rujna 1884. o izboru saborskog zastupnika u Brinju, naveo je niz okolnosti kojima je pripisao pobjedu pravaškog kandidata M. Pavlovića. Istaknuo je neumornu agitaciju pravaški orijentiranog katoličkog svećenstva, "crne čete", protiv čijeg djelovanja biskup Posilović ne samo da nije ništa poduzeo nego im je "mučki" davao moralnu potporu. Razlog što su Drežničani, o kojima s obzirom na velik broj izbornika ovisi ishod izbora, glasovali za pravaškog kandidata, predstojnik je našao u "šaranju" paroha Gjura Radulovića, koji ih je još prošle godine nagovorio da podupru Milana Pavlovića zbog poslovnih veza "šumske spekulacije" s Antunom Pavlovićem, ocem pravaškog kandidata. Istodobno je on sam opomenut od svojeg episkopata, ipak glasovao za kandi-

42 HDA, UOZV, kut. 536., br.spisa 12707-1884. (Izborna lista brinjskog izbornog kotara)

43 Naši dopisi, Sloboda, 26.1.1884./22.; Interpelacija Milana Pavlovića glede općinskog zastupstva u Jezeranah podnesena 9. srpnja 1884., Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1881.-1884., II., Zagreb, 1884., str. 1521.-1522.

may listina izabrane u Brinju

Listina

ARHIV HRVATSKE
ZAGREB

*Ustavni zakon od 1848. godine o izboru kotara Brinjskoga, koji se sastoji od
političke općine Općina Brinjska i Brinjski*

Redni broj	Ime i prezime izabranika	Vrhovni izabranik	Mjesečni plaćeni za rad	
			1. mjesec	2. mjesec
1.	Stjepan Tatalović	obavština	-	-
2.	Milan Delić	bezopćinski	-	-
3.	Stjepan Radulović	paroh	-	-
4.	Milan Sumoroga	učitelj	-	-
5.	Ljubo Radulović	parohovnik u miru	-	-
6.	Nikola Maravić	sitničar	61	61
7.	Pava Kukuljica	seljak	22	48
8.	Stjepan Kukuljica	"	16	62
9.	Stjepan Kukuljica	"	18	76
10.	Pajo mladi Kukuljica	"	16	80
11.	Stjepan Kukuljica	"	17	82
12.	Stjepan Tatalović	parohovnik u miru	36	10
13.	Pava Radulović	seljak	17	34
14.	Stjepan Radulović	"	32	60
15.	Ljubo Maravić	"	19	59
16.	Stjepan Kukuljica	"	18	10
17.	Stjepan stariji Kukuljica	"	12	98
18.	Stjepan Kukuljica	"	17	28

izabranici: Maravić, Kukuljica, Kukuljica

Slika 2.
Listina (1. str.) izbornika i
birača izbornog kotara Brinjskog

(Izvor: HDA, UOZV, kut. 536., br. spisa 12707-1884.)

data Narodne stranke. Zbog takva parohova “šaranja”, Drežničani nekoliko mjeseci čak nisu išli u crkvu, a dva su puta slali deputaciju episkopu u Plaški. Ansion ističe da je ogorčenje protiv paroha toliko da Drežničani neće nikada “parohu za volju na onoj strani biti, koja se narodna zove, a tome je uzrok lanjska prevara”. Osim utjecaja koji su se širili iz pravaškog Senja, čiji stanovnici koriste svaku prigodu da stanovnike brinjskog kraja “na stranputicu zavedu”, Ansion upozorava i na lokalne odnose, odnosno na postojanje “klike” koju predvode kotarski sudac Adamović i trgovac Pajo Ladjević. Ta se politička struja s kotarskom oblašću bori za “autoritet i zvanični upliv” te se koristi svakim sredstvom da joj bace “klip pod noge”. Kao i na

prošlogodišnjim izborima, kotarski predstojnik ponovno upozorava na iste lugare i “spekulante” drvom kao najpo-uzdanije i najaktivnije Pavlovićeve agitatore te ističe da je i zapovjednik oružničke postaje u Drežnici “kortešovao” za kandidata Stranke prava.⁴⁴

Sloboda nakon izbora ističe da u Lici danas sav katolički živalj, osim nekoliko “janjičarah” i vjerskim fanatizmom zavedenih pravoslavnih žitelja, stoji uz barjak Stranke prava.⁴⁵

Do izbora 1887. Khuen je pripremio teren, odnosno represivni aparat za slom oporbe. Uoči izbora, a radi zajedničkog otpora Khuenovu režimu, stvorena je koalicija oporbenih stranaka, tj. Stranke prava, Centruma odnosno Stranke saborskog središta, Srpske samostalne stranke i Neodvisne narodne stranke. Sklapanjem izborne koalicije oporbene su stranke zadržale svoje programe u vezi s rješavanjem državnopravnog položaja Hrvatske i ničim se nisu obvezale za razdoblje nakon izbora. Prema sporazumu oporbenih stranaka, 28 izbornih kotareva pripalo je Stranci prava. Za razliku od 1884., kada su pravaši samostalno išli na izbore te imali devet kandidata na području Ličko-krbavske županiji s gradom Senjom, 1887. pripala su im u toj županiji samo tri izborna kotara, i to Brinje, Karlobag i Senj.

Jedini izborni kotar u Ličko-krbavskoj županiji koji su pravaši 1887. uspjeli ponovno osvojiti bio je Brinjski, gdje je treći put za narodnog zastupnika izabran Milan Pavlović, premda je protukandidat, član Narodne stranke Janko pl. Vuković, uživao potporu velikog župana, kotarskog predstojnika i svih općinskih tijela. U Brinju je u svibnju 1887. osnovan i privremeni odbor pristaša Narodne stranke sa zadatkom da vodi izborni pokret, a u objavljenom proglasu izbornike se upućuje da krajiški narod Brinjskog kotara, koji je vjeran dinastiji Habsburgovaca, ne može zastupati M. Pavlović. Naime, on i njegova stranka tvrde “da samo sa kozačkim kopitom može sloboda našem narodu procvasti”. Osim toga, ističe se da je Pavlović iznevjerio interese svojih izbornika Srba, te se nije zauzimao za lokalne interese, ali se zato njegovo ime često spominjalo u saborskim skandalima. Samo će kandidat Narodne stranke, ističe se dalje u proglasu, bude li izabran, nastojati da porezi ne budu nepravedni, da Brinje ponovno postane središte kotarske oblasti, da se izgradi škola u Vodoteču, a u Brinju otvori košaračka i drvorezbarska škola te da se cesta od Korduna do Jase-

44 HDA, PrZV, kut. 244., br. spisa 4610-1884.

45 Dopisi-Gospić, Sloboda, 13. 10. 1884./233

nice i dalje kroz Jezerane i Drežnicu spoji s Rudolfinском cestom u Jasenku.⁴⁶ Osim što se izbornike podmićivalo, prijetilo im se i zatvaralo ih se, izbori u Brinju određeni su upravo za 13. lipnja, tvrdi *Obzor*, jer je taj dan u Letincu katoličko svećenstvo imalo zbor, što je išlo u prilog lakšoj pobjedi vladinog kandidata.⁴⁷ Premda su izbori u Brinju protekli u potpunom redu i miru, predsjednik izbornog povjerenstava, nakon što je vidio da pravaš Pavlović ima apsolutnu većinu, odnosno 44 glasa prema 27 glasova koliko je osvojio Vladin kandidat, prekinuo je izbore. Kao razlog navodi se da je nekoliko dana prije netko u Drežnici kladama prepriječio put kotarskom tajniku Stergaru. Poslije glasovanja neki izbornici bili su zatvoreni.⁴⁸ Ubrzo poslije prekinutih izbora u Brinju, 22. lipnja 1887. veliki župan Marko Kasumović uputio je dopis banu Khuenu. U njemu objašnjava razloge neuspjeha Vladina kandidata u Brinjskom kotaru te predlaže mjere koje treba poduzeti da se uopće onemogući Pavlovića, a naročito pri budućim izborima u Brinjskom kotaru, koji su bili određeni za 6. kolovoza 1887. godine. Glavni uzrok neuspjeha, ističe Kasumović, jest nepostojanost izbornika iz općine Drežnice, koji sačinjavaju gotovo polovicu izbornika u brinjskom izbornom kotaru, a od kojih je nekolicina uoči izbora prešla u oporbu i za sobom povukla i neke izbornike iz Jezerana. Veliki župan smatra da je Drežnica dosta zanemarena od političke oblasti, dok nasuprot tome M. Pavlović radi s tim narodom i održava poslovne veze te zato ima utjecaj i uživa povjerenje puka. Koristeći se političkim prijateljstvom s državnim šumarom Jerbićem i obiteljskim vezama s nadšumarom Zubundžijom, Pavlović uspijeva prikriti sve nezakonitosti koje Drežničani počinu u “šumskoj spekulaciji”, a i sam krijumčari šumske proizvode. U tome mu pomažu lugari, koji su zahvaljujući upravo njegovu utjecaju na imenovanje lugarskog osoblja ogulinske imovne općine, dobili taj posao, ističe Kasumović. Stoga predlaže Khuenu da prvenstveno u interesu budućeg izbora raspusti općinsko vijeće u Drežnici i upravu povjeri Vladinu povjereniku, zatim da se M. Pavloviću oduzme poslovanje drvom te da se odstrani državnog šumara Jerbića iz kotara u kojem se sada nalazi.⁴⁹ Nisam uspjela utvrditi jesu li Kasumovićeve sugestije uzete u obzir, ali na izborima u Brinju 6. kolovoza 1887. ponovno je većinom od 47 gla-

46 Izborno kretanje, Narodne Novine, 1. 6. 1887./123.

47 Izborno gibanje, *Obzor*, 17. 6. 1887./136.

48 Isto; Brzjavi, Hrvatska, 14. 6. 1887./133.; Sa birališta, Hrvatska, 18. 6. 1887./137.

49 HDA, PrZV, kut. 318., br. spisa 2045-1887.

sova prema 32, narodni zastupnik postao Milan Pavlović. On je nakon proglašenog rezultata u društvu Erazma Barčića te praćen svećenstvom i povorkom “od višeh hiljadah dušah”, prošao kroz cijelo Brinje. Posebnu zahvalu izrazio je dopisnik *Hrvatske* iz Brinja “pravoslavnomu elementu”, koji je dosljedno i usprkos pritiscima s raznih strana ostao uz oporbenog kandidata. Na kraju ne preostaje mu drugo nego političkim protivnicima Stranke prava doviknuti da se okane Brinjskog izbornog kotara “u kojem je od najstarijeg djeda pak sve do najmanjeg djeteta uvriježena u krv ideja stranke prava, koju nitko niti išta nikada iz srдца izkorieniti ne može”.⁵⁰ Iz srća pućanstva Like pravaštvo u sljedećem razdoblju zacijelo nije iskorijenjeno, no činjenica jest da nakon Khuenove izborne reforme 1888. godine kandidati Stranke prava više ne pobjeđuju na saborskim izborima u Ličko-krbavskoj županiji.⁵¹ A izborni kotar s biralištem u Brinju ukinut je 1888. Tada je upravna općina Brinje uključena u izborni kotar s biralištem u Senju, Drežnica je priključena izbornom kotaru s biralištem u Selcima, a Jezerane izbornom kotaru s biralištem u Brlogu.⁵² Milan Pavlović kandidiran je 1892. u dva izborna kotara, Brlogu i Selcima, ali ni u jednome nije izabran za saborskog zastupnika.⁵³

50 Brzjavi, Hrvatska, 8. 8.1 887./179.; Izbor u Brinju, Hrvatska, 17. 8. 1887./186.

51 MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., Zagreb, 2001., str. 272.

52 Osnova zakona, Hrvatska, 14. 6. 1888./136.; Opširnije vidi: RUMENJAK, Nives, Srpski zastupnici u Banskoj Hrvatskoj. okvir za kolektivnu biografiju 1881.-1892., Zagreb, 2003., str. 168.-170.

53 Hrvatski izbornici, Hrvatska, 21.5.1892./117.; Duhovski pozdrav, Hrvatska, 4 .6. 1892./128.

PRAVAŠKI POKRET U BRINJSKOM KRAJU 1880-ih GODINA

Ključne riječi: Brinje, Stranka prava, 1880-te, saborski izbori, pristaše, agitacija.

Pravaške ideje u brinjski kraj počinju prodirati krajem 1870-ih iz Senja, pravaške utvrde u Primorju, a već početkom 1880-ih Brinje postaje najjače pravaško uporište u tom dijelu bivše Vojne krajine. Da politika utemeljena na nauku Ante Starčevića ima velik broj pristaša u tom siromašnom, gospodarski zaostalom i zanemarenom kraju, pokazali su već prvi saborski izbori nakon utjelovljenja Vojne krajine Banskog Hrvatskoj (1881.) provedeni u travnju 1883. godine. Među pristašama i propagatorima pravaške misli isticali su se katolički svećenici, koji su uz učitelje bili najbrojniji predstavnici inteligencije na krajiškom području. Uz njih, pobjedu pravaškom kandidatu Milanu Pavloviću donose izbornici iz redova obrtnika i seljaka, a podupirao ga je i znatan dio pravoslavnog stanovništva u brinjskom izbornom kotaru. Izborni rezultati 1884. godine, napose 1887., potvrdili su pravaško političko opredjeljenje naroda brinjskoga kraja. Tri puta zaredom, dakle, brinjski izbornici biraju za narodnog zastupnika mladog trgovca i pravaša Milana Pavlovića. Dapače jedini izborni kotar koji je Stranka prava usprkos snažnom pritisku represivnog aparata bana Khuena uspjela osvojiti u Ličko-krbavskoj županiji 1887., bio je upravo Brinjski. Bila je to ujedno posljednja pobjeda kandidata Stranke prava na izborima u Ličko-krbavskoj županiji. Khuenovom izbornom reformom 1888. brinjski izborni kotar je ukinut, a pokušaj M. Pavlovića da se 1892. kandidiranjem u Brlogu i Selcima izbori za zastupnički mandat nije uspio.

THE CROATIAN PARTY OF RIGHTS MOVEMENT IN THE BRINJE AREA IN THE 1880'S

Keywords: Brinje, Croatian Party of Rights (CPR), the 1880's, parliamentary elections, supporters, agitation.

The ideas of the Croatian Party of Rights started arriving in the Brinje area at the end of the 1870's from Senj, the stronghold of the Croatian Party of Rights in the Croatian Littoral ('Primorje'), and by the beginning of the 1880's Brinje became their strongest stronghold in that part of the former Military Border-Land. The first parliamentary election after integrating the Military Border-Land into the Banate of Croatia (1881) conducted in April 1883 showed the ideas based on the Ante Starčević's teachings had a large number of supporters in that impoverished, economically underdeveloped and neglected area. Merchants and catholic priests, who were besides teachers the most numerous representatives of intelligentsia in the area, were the foremost supporters and promoters of the ideas of the Croatian Party of Rights. Their votes and the votes of the voters from the ranks of craftsmen and peasants brought victory to the Croatian Party of Rights candidate Milan Pavlović. He was also supported by a considerable part of the Orthodox Christian population in the Brinje polling district. The 1884 election results, and especially that of 1887, confirmed the CPR political orientation of the Brinje area. The Brinje voters elected young merchant and member of the CPR Milan Pavlović three times in a row as their representative. Furthermore, the only polling district in which the Croatian Party of Rights succeeded in winning in the Lika-Krbava County in 1887 in spite of the strong pressure by the repressive state apparatus of viceroy Kuen was the Brinje electorate. It was also the last election victory of a CPR candidate in the Lika-Krbava County. The Kuen electoral reform abolished the Brinje polling district, and Milan Pavlović's attempt to run for a mandate in Brlog and Selce ended in failure.